

Energy Geopolitics of Iran[§]

e-ISSN 2687-4563

2021, Vol. 3 (1), pp. 19-41

<https://dergipark.org.tr/pub/aujfe>**Ghorban Azimy**g.azimy@yahoo.com

Doktora Adayı

Anadolu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
orcid.org/0000-0003-0708-1395**Research Article**

Received :30.12.2020

Revised :05.04.2021

Accepted :05.04.2021

To cite this document:

Azimy, G. (2021). İran'ın Enerji Jeopolitiği. *Anadolu University Journal of Faculty of Economics*, 3 (1), 19-41**Abstract**

Due to its geopolitical position, Iran serves as a bridge in the North-South and East-West axis. For this reason, besides the power it has acquired by having rich oil and natural gas energy resources, it is also important as a transit country in the transportation of energy. Because that Caspian Basin and Central Asia, which do not have a coast to the open seas to carry their energy resources to the world markets, Iran has a very advantageous geographical position in these regions. Also Iran is located between two major oil and natural gas resources, such as the Persian Gulf and the Caspian Basin. For all these reasons, the foreign policy and therefore energy policy displayed by Iran is of great importance in terms of energy security of the world and the region. The purpose of this study is to discuss Iran's energy policies for its oil and natural gas resources by taking its geopolitical position into consideration.

Keywords: Iran, Geopolitics of Energy, Petroleum, Natural Gas, Energy Corridors**JEL Codes:** Q35, Q43, Q48**İran'ın Enerji Jeopolitiği****Öz**

İran, jeopolitik konumu itibarıyla Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde adeta bir köprü özelliği taşımaktadır. Bu sebepten, zengin petrol ve doğal gaz enerji kaynaklarına sahip olarak elde ettiği gücün yanında, enerjinin taşınmasında da transit ülke olarak önem arz etmektedir. Çünkü açık denizlere kıyısı bulunmayan Hazar Havzası ve Orta Asya gibi bölgelerin, sahip oldukları enerji kaynaklarını dünya piyasalarına taşımalarında İran oldukça avantajlı bir coğrafi konumda bulunmaktadır. Ayrıca İran, Basra Körfezi ve Hazar Havzası gibi iki büyük petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip bölgenin de arasında yer almaktadır. Bütün bu sebeplerle İran'ın sergileyeceği dış politika ve dolayısıyla enerji politikası, dünya ve bölge enerji güvenliği açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışmadaki amaç, İran'ın jeopolitik konumunu göz önünde bulundurarak, sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynaklarına yönelik izlediği politikaları ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: İran, Enerji Jeopolitiği, Petrol, Doğal Gaz, Enerji Koridorları

[§] This article is part of MA thesis.

Giriş

Günümüzde en çok kullanılan enerji kaynakları arasında yer alan petrol ve doğal gaz kaynakları artan nüfusla birlikte hızla azalmaktadır. Bu kaynakları korumak için güneş ve rüzgar enerjilerinden daha fazla faydalanma yoluna gidilse de, kısa vadede fosil yakıtların yerine geçmesi mümkün görünmemektedir. Nitekim son yıllarda büyük artış gösteren petrol tüketiminin 2025 yılında günlük 111 milyon varile çıkması tahmin edilmektedir (Oğuzhan ve Altun, 2006). Bu sebepten gelişmiş ülkeler yenilenebilir enerji üzerinde pek çok bilimsel araştırma yapmakta, neticede AR-GE araştırmalarına oldukça yüklü miktarda pay ayırmaktadırlar.

İran bugün dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %9'unu, doğal gaz rezervlerinin ise %16.1'lik gibi büyük bir payını barındırmaktadır (BP,2020). Bu rezervleri ile üyesi olduğu OPEC petrol rezervlerinin %13'üne sahipken, 32 trilyon m³ doğal gaz rezerviyle ise Rusya'dan sonra dünya ikincisidir.

İran'ın Hazar Denizi'nde petrol ve doğal gaz sahalarına sahip olması, Hazar'ın hukuki statüsünün belirlenmemesi ve bölgedeki enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara nasıl ve hangi koridorlardan nakledileceği İran'ın bölgeye yönelik hassas politikalar izlemesini gerektiren konulardandır. Ayrıca bölgenin açık denizlere yolunun olmaması yüzünden enerji koridorları konusu da oldukça önemlidir. İran jeopolitik konumu itibari ile Kuzey-Güney ve Doğu-Batı koridorları üzerinde bulunduğu için, bölge hidrokarbür kaynaklarının dünya enerji piyasalarına ulaşmasında önemli rol üstlenme özelliğine de sahiptir. Fakat İran'ın, komşuları ve Batı ile yaşadığı problemler, bahsi geçen konularda önemli sorunlar yaşamasına neden olmaktadır.

Basra Körfezi Bölgesi, İran için sadece sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz kaynakları açısından önemli değildir. Aynı zamanda İran'ın dünyaya açılan kapısı konumundadır. Ayrıca dünya petrol geçişinin yaklaşık % 40'ını sağlayan Hürmüz Boğazı'nı da kontrol etmektedir. İran'ın Basra Körfezi'nde komşuları ile çok sayıda ortak petrol ve doğal gaz sahası da mevcuttur. Örneğin dünyanın en büyük doğal gaz sahası sıfatını taşıyan Güney Pars Doğal Gaz Sahası (Katar tarafında Kuzey Doğal Gaz Sahası) Katar ile ortaktır. Ayrıca ülkenin toplam doğal gaz rezervinin % 40'ını da barındırmaktadır. Bunun dışında Suudi Arabistan, Kuveyt, Irak, Umman ve BAE gibi ülkeler ile de ortak petrol ve doğal gaz sahalarına sahiptir.

Bu çalışmada ilk olarak jeopolitik ve enerji jeopolitiği hakkında kısa bir açıklama yapıldıktan sonra, İran'ın petrol ve doğal gaz rezervleri ve diğer ülkelerle olan ortak petrol ve doğal gaz sahaları ile İran'ın enerji nakil hatlarındaki yeri üzerinde durulacaktır. Bu konularda bilgi verilirken, aynı zamanda İran'ın sahip olduğu bu zenginliği verimli bir şekilde kullanıp kullanmadığına da bakılacaktır.

Jeopolitik ve Enerji Jeopolitiği

İlk kez İsveçli siyasal bilimler profesörü Rudolf Kjellen tarafından 19. asrın sonlarında kullanılmaya başlanan "jeopolitik" terimi (Defay, 2005: 7), "jeo" ve "politik" sözcüklerinin biraraya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu iki sözcüğün anlamından da anlaşılacağı üzere, genel olarak belli bir toprak üzerinde yürütülen siyaset anlamına gelmektedir. Bundan hareketle her ne kadar yakın dönemde bu kavram kullanılmış olsa da, gerçekte insanoğlunun var olduğu ilk zamanlardan itibaren bazı toprak parçaları için mücadeleye girişmesi de aslında bir jeopolitik harekettir diyebiliriz. 20. asrın başında Kjellen, jeopolitiği; "Devletin coğrafi oluşum veya mekan içinde bilimsel olarak incelenmesi, devlet varlığının tabiat kanunları ve insan davranışları açısından

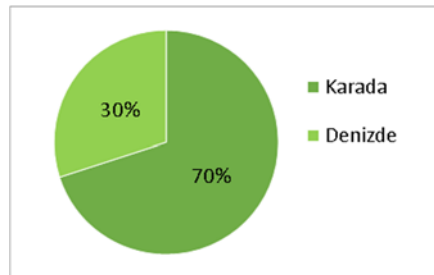
incelenmesi ve değerlendirilmesi” (Ulaş, 2011: 97) şeklinde tanımlarken, Napoleon Bonaparte ise bundan yıllar evvel, “Her devlet kendi coğrafyasının siyasetini yapar” ((Defay, 2005: 13) diyerek bir bakıma jeopolitiği kısaca tanımlamış oluyordu. Jeopolitik, bir bilim alanı olarak 19. asrın sonlarında başlamış ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra göz ardı edilmiştir (Hasanov, 2012: 199). Fakat 1970’lerin sonlarından itibaren gazeteci ve araştırmacıların yazılarında tekrar gündeme gelmiştir (Defay, 2005: 8).

Jeopolitik, devletlerin ulusal güçlerini ve dış politika davranışlarını, ülkelerin coğrafi konumu ve fiziksel çevresi ile açıklamaya çalışır (Sönmezoğlu, 2005: 373). Başka bir deyişle jeopolitik, coğrafi alandaki etkileşimleri ve bunlardan kaynaklanan güç mücadelelerini irdeler (Defay, 2005: 8). Bu güç mücadelelerinden biri de günümüzde büyük önem taşıyan enerji alanında yaşanmaktadır. Enerji jeopolitiği olarak ifade edilen bu mücadele, bir taraftan enerji kaynaklarına sahip ülkeler ile bu kaynaklara hükmetmek isteyen ülkeler arasında, diğer taraftan da yine bu kaynaklar üzerinde söz sahibi olmak isteyen büyük güçlerin kendi aralarında yaşanmaktadır.

Enerji jeopolitiği, sadece enerji kaynaklarının bulunduğu alanları değil, enerji ile ilgili arz-talep ilişkisinin çevrelediği tüm coğrafi unsurları kapsamaktadır. Bu nedenle enerji jeopolitiği, küresel jeopolitiğin tüm gelişmelerini içermektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası artan enerji ihtiyacı ve bu ihtiyacı sağlayan kaynakların belli bölgelerde toplanması neticesinde, petrol ve doğal gaz kaynakları küresel enerji paradigması içinde önemli bir yere gelmiş ve sonuçta jeopolitik kavramından, enerji politikalarının oluşturulmasında ve analizinde yararlanılmaya başlanmıştır. Bu sebepten enerji jeopolitiği ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz rezerv bölgeleri ile bu kaynakların taşındığı transit coğrafya ve bu enerji kaynaklarının talep coğrafyası ile ilgilenmektedir (Sevim, 2012: 4380-4381). Bu açıdan zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahip olan İran da enerji jeopolitiği açısından önemli bir yere sahiptir.

İran’ın Petrol Rezervleri

İran 2020 verilerine göre 155.6 milyar varil petrol rezervleri ile toplam dünya petrol rezervlerinde %9 paya sahiptir. Bu pay ile dünya sıralamasında Venezüella, Suudi Arabistan ve Kanada'dan sonra dördüncü sırada yer almaktadır (BP, 2020). Kasım 2019 tarihinde 53 milyar varil rezerve sahip yeni bir petrol sahasının bulunması ile sıralamada daha üst sıraya çıkacağı öngörülmektedir. Ayrıca üyesi olduğu OPEC¹ rezervlerinin %13'üne sahiptir. Petrol Rezervlerinin %70'i karada, %30'u ise deniz sahalarında. Karada bulunan rezervlerin büyük bir kısmı Irak sınırına yakın Lorestan ve Khouzestan illerinde yer almaktadır (EIA, 2019).



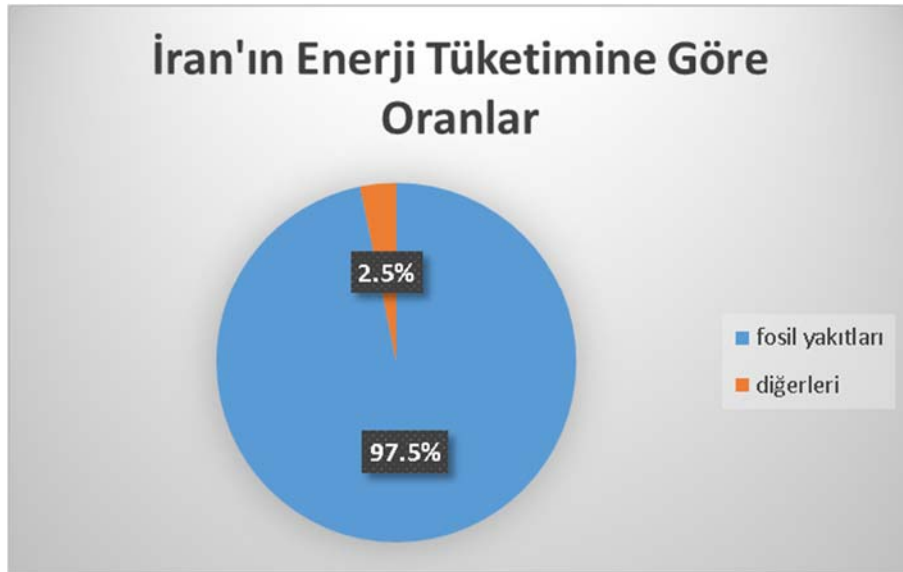
Şekil 1: İran’ın Petrol Rezervleri

Kaynak: (EIA, 2019)

¹ Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü ya da kısaca OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries); 1960 yılında Irak’ın başkenti Bağdat’ta Venezuela, İran, Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt’in katılımıyla kuruldu. Daha sonra sırasıyla Katar, Libya, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Nijerya, Ekvador ve Gabon da bu oluşuma katıldılar. Ayrıca OPEC dünya petrol rezervlerinin yaklaşık üçte ikisini elinde bulundurmaktadır.

İran'ın günlük petrol üretim kapasitesi 3.535 milyon varildir (BP, 2020). İran, ABD'nin 2018 yılında hayata geçirdiği yaptırımlardan önce, günlük 2.100 milyon varil petrol ihraç etmekteydi. Fakat ambargolardan sonra günlük petrol üretiminin 2 milyon varilin altına düştüğü tahmin edilmektedir ki, bunun yaklaşık 1.700 milyon varili ülke içinde tüketilmektedir. Bu da günlük petrol ihracatının yaklaşık 300 bin varile gerilediği anlamına gelmektedir (<https://www.radiofarda.com/a/iran-oil-revenues2020/31046997.html>, E.T. 27.03.2021). Hatırlatmak gerekir ki, 2007-2015 yılları arası, uygulanan yaptırımlar nedeniyle petrol üretiminde sürekli düşüş gözlenmiştir. Bununla birlikte önümüzdeki yıllarda İran'ın doğal gaz üretimi ve ihracatına önem vermesi, petrol üretimindeki düşüşün devam etmesine de sebebiyet verebilir. Çünkü üretilen doğal gazın % 12.2'lik kısmı petrol üretiminin devam etmesi için petrol kuyularına geri enjekte edilmektedir. Bu sebepten doğal gaz ihracatının arttırılmasına yönelik politikalar petrol kuyularına ayrılan doğal gaz miktarını düşürerek petrol üretiminde negatif etki yaratabilir. Sahip olduğu zengin rezervler sayesinde küresel doğal gaz piyasasında önemli bir aktör haline gelebilecek olan İran'ın ileriki yıllarda izleyeceği doğal gaz politikası petrol üretiminde belirleyici bir faktör olacaktır (Akhunzada ve Özkan, 2014: 8-9).

Öte yandan BP'nin 2020 raporuna göre, İran'ın birincil enerji kaynağı fosil yakıtlardan oluşmaktadır. Bu da ülke enerji tüketiminin yaklaşık 97.5%'ine denk gelmektedir. Söz konusu tüketimin üçte birini petrol oluştururken üçte ikisini ise doğal gaz ve az miktarda da kömür oluşturmaktadır. Diğer 2.5%'luk kalan kısmı ise nükleer ve yenilenebilir enerji kaynaklarından oluşmaktadır (<https://www.dw.com/fa-ir/a-53885120>, E.T. 26.03.2021).



Şekil 2: BP 2020 raporuna göre İran'ın enerji tüketimi

İran'ın karada bulunan 62 faal petrol sahası, Khouzestan, Kohkilouyeh ve Boyer Ahmad, Boushehr, İlam, Lorestan, Kermanshah ve Fars illerinde yer almaktadır. Ahwaz, Aghajari, Gachsaran, Maroun gibi petrol sahaları da dünyanın büyük sahaları arasında yer almaktadır. İran petrol sahaları, coğrafi konumlarına göre Güney Petrol Şirketi ve Arvandan Şirketi tarafından işletilmektedir. Diğer sahalar İran'ın Kuzey Batı'sında yer almaktadır (Terazname, 2008: 19). Son olarak Kasım 2019 tarihinde 53 milyar varil rezerve sahip yeni bir petrol sahasının Huzistan (Khouzestan) eyaletinde bulunduğu ilan edilmiştir. Bu rezerv ile İran'ın kanıtlanmış petrol rezervleri de büyük oranda artacaktır.



Şekil 3: İran'ın petrol sahaları

Karada bulunan bu sahaların yanında İran'ın denizde de pek çok petrol sahası bulunmaktadır. Denizde bulunan 16 faal petrol sahısından Bahrgan ve Khark, Bousher ilinde yer alırken; Siri ve Lavan ise Hormozgan ve Khouzestan illerinde bulunmakta ve Basra Körfezi'nin deniz tabanı ve kıyısındaki yataklarını oluşturmaktadır. Khark bölgesi, ülkenin deniz yataklarının toplam %46.6'sını oluşturmaktadır ve bu şekilde en büyük sahalar arasında yer almaktadır.

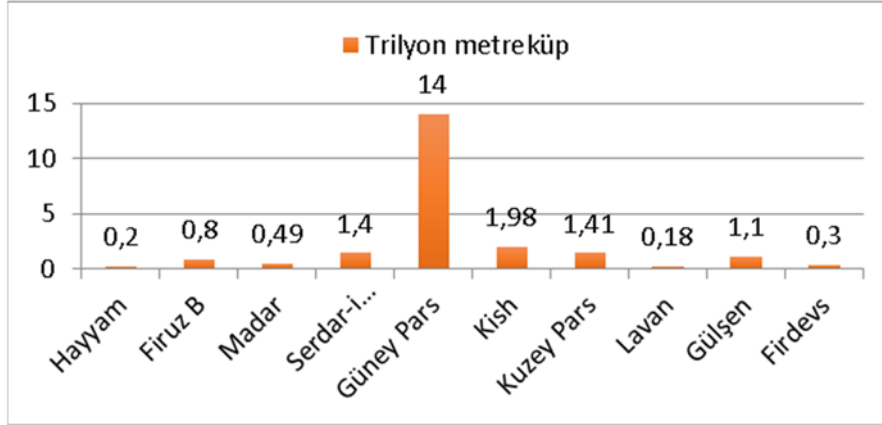
Diğer grup ortak sahalar Hazar Denizi'nde bulunmaktadır. Serdar-i Cengel (Sardare Jangal) Doğal Gaz Sahası ve Elborz (Alborz) Petrol Sahası, İran ile Azerbaycan arasındaki ortak sahalarındandır (<http://jamejamonline.ir/online/1498136105777848545> (E.T.17.02.2020).

İran'ın Doğal Gaz Rezervleri

İran, BP'nin 2020 raporuna göre 32 trilyon m³ doğal gaz rezervle Rusya'dan sonra dünyada ikinci sırada yer almaktadır (BP, 2020). Ekim 2019 tarihinde yapılan bir açıklamayla Fars eyaletinde 540 milyar m³ daha doğal gaz bulunduğu ilan edildi. Böylece İran'ın rezervleri daha da arttı (<http://www.mashal.ir/media/image/2019/10/0-0/6131.jpg> (E.T. 01.04.2021). Fakat buna rağmen küresel doğal gaz ticaretinde önemli bir aktör konumunda değildir. Ambargolar nedeniyle doğal gaz sanayisi yeterince gelişmemiştir. Doğal gaz üretim artışı da ülkenin zengin rezervlerine rağmen beklenenden daha yavaş olmuştur. Uluslararası yaptırımlar, özellikle ham petrol ve doğal gaz projelerine yatırımı etkileyen ambargolar, İran'ın enerji sektörünün ilerlemesini yavaşlatmıştır. İran, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Çin'den sonra dünyanın en büyük dördüncü doğal gaz tüketicisidir. 2016 yılında yurt içinde doğal gaz kullanımında en büyük pay elektrik enerjisi sektöründe (% 32) olurken, onu konut ve ticaret sektörü (% 29) ve sanayi sektörü (% 27) izledi (<https://www.eia.gov/international/analysis/country/IRN/background>, E.T. 01.04.2021).

İran için doğal gaz sektörü, petrol sektörüne kıyasla daha siyasi bir alandır. İran'ın amacı hem doğal gaz üretimini, hem de boru gazı ve LNG ihracatını artırmaktır.

Ambargolar nedeniyle dünya genelinde %16.1'lik bir paya (BP, 2020) sahip olsa da, üretimde %5, ihracatta da %1'in altında bir paya sahiptir. İhracın bu kadar düşük olmasının bir sebebi de iç piyasadaki tüketimin fazlalığıdır. İran'da elektrik arzının yaklaşık %67'si gazdan sağlanmaktadır. İran, gaz üretimini artırmak için Katar ile ortak kullandığı Güney Pars Sahası'nı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Hâlihazırda 24 fazdan ancak yarısı geliştirilmiştir. İran'ın bir diğer amacı da LNG ihracatı yapabilecek düzeye gelmektir. Bu şekilde ekonomisini de geliştirmeyi hedeflemektedir (Ünal, 2016: 11).



Şekil 4: İran'ın Başlıca Doğal Gaz Rezervleri (Kaynak: EIA 2015)

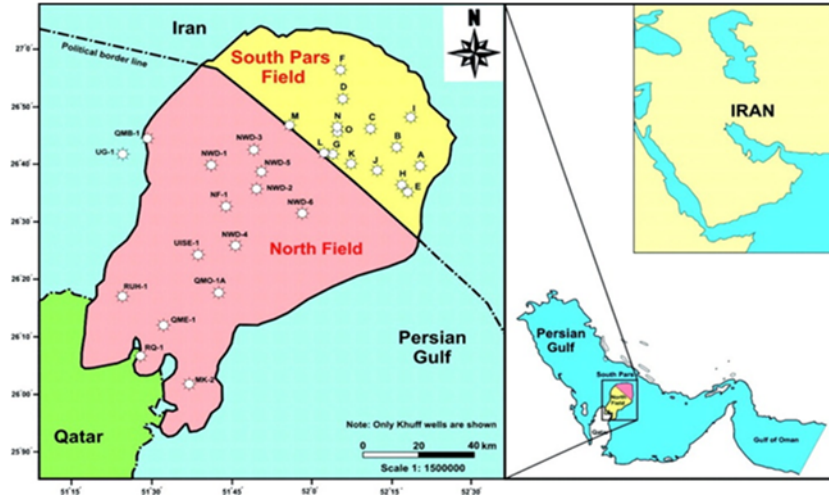
Ortak Petrol ve Doğal Gaz Sahaları

İran'ın komşuları ile toplam 28 petrol ve doğal gaz ortak sahası bulunmaktadır. Söz konusu ortak petrol ve doğal gaz sahalarından 15'i Basra Körfezi sularında yer alırken, diğer 13 saha karada bulunmaktadır. Ortak sahalarla ilgili çok fazla bilgi yoktur. Bunun sebebi de İran Milli Petrol Şirketi'nin 2010 yılında sahalar hakkında yayınladığı bilgiler dışında, başka bir bilgiyi kamuoyuna sunmamış olmasıdır. İran bu ortak sahalarından diğer ülkeler kadar fayda sağlayamamaktadır. Mesela Suudi Arabistan 4 petrol ortak sahasından İran'ın 10 katı kadar petrol çıkarmaktadır. Suudi Arabistan'ın günlük kapasitesi 450 bin varil iken, İran'ın sadece 42 bin varildir. Irak örneğinde de durum buna benzerdir. Irak ile 12 ortak petrol sahası bulunan İran'ın, günlük 130 bin petrol kapasitesine rağmen, Irak bu sahalarından İran'ın iki katından fazla yani günlük 295 bin varil petrol çıkarmaktadır. Söz konusu durum diğer ortak sahalar da, örneğin, Katar ile ortak olan Güney Pars doğal gaz sahasında da aynıdır (Razavi, <http://www.daneshenaft.ir/cvid/250/content/8046/> E.T.17.03.2020). Aynı şekilde İran-Türkmenistan arasında bulunan önemli ortak sahalarından biri de Gonbadli doğal gaz sahasıdır (Terazname, 2008: 19).

İran, ortak petrol ve doğal gaz sahalarının işletilmesinde dört farklı bölgedeki komşuları ile rekabet içerisinde. İran'a uygulanan uluslararası yaptırımlar nedeniyle petrol ve doğal gaz sanayinde yabancı şirketlerin yeterince yatırım yapmaması, İran'a komşu ülkelerin ortak sahaların işletilmesinden daha fazla fayda sağlamalarına neden olmuştur. Bu ülkeler, yabancı sermayeyi kendilerine çekerek ve ortak sahaları tek taraflı geliştirerek dengeyi kendi lehlerine çevirmişlerdir. Nitekim uzmanlara göre, eğer ortak sahalar tek taraflı işletilirse, uzun vadede sahaların petrol ve doğal gaz çıkaran ülke tarafına kayma ihtimali vardır. Dolayısıyla İran bu durumdan milyarlarca dolar zarar etmektedir (Omidvar, http://www.bbc.co.uk/persian/business/2012/07/120701_ka_sanctions_iran_oil_gas.shtml, E.T.15.02.2020).

Katar ile Ortak Sahalar

Güney Pars (Pars-i Cunub-i) Doğal Gaz Sahası, 1.800 trilyon m³ rezerv ile dünyanın en büyük doğal gaz sahaları arasında yer almaktadır. Saha, 9.700 km² yüzölçümüne sahiptir ve bunun 3.700 km² si İran kara sularında, 6.000 km² si ise Katar kara sularında bulunmaktadır. Saha toplam 40 trilyon m³ doğal gaz rezervi ile dünya doğal gaz rezervlerinin %21'ini oluşturmaktadır. İran'a ait olan kısmın toplam doğal gaz rezervi 14.2 trilyon m³ ve bu da 19 milyar varil doğal gaz ürünlerine denk gelmektedir. Bu kapasite İran'ın doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %40'ına, küresel doğal gaz rezervlerinin ise %8'ine denk gelmektedir. Katar 1991 yılından itibaren söz konusu sahayı işletmesine rağmen, İran aynı bölgede ancak 12 sene sonra doğal gaz çıkarmağa başlayabilmiştir. Katar, ortak doğal gaz sahasından günlük 650 milyon m³ doğal gaz çıkarmaktadır. Bu rakam İran'ın aynı sahadan çıkardığı doğal gazın yaklaşık iki katına denk gelmekteydi (Azad, 2015: 6). Ancak İran'ın son yıllardaki yatırımları sonucu, söz konusu sahadan çıkarılan doğal gaz miktarı Katar'ın çıkardığı miktara yaklaşmıştır. Fakat sahanın petrol tabakasının istihali konusunda İran, Katarın gerisindedir. İran günlük 50 bin varil petrol çıkarırken, Katar 450 bin varil çıkarmaktadır (<https://www.irna.ir/news/83004271/>, E.T. 20.03.2021). Güney Pars ortak doğal gaz sahasının işletilmesindeki bu gecikmenin İran'a günlük zararı 100 milyon dolar olmuştur. Yani bugüne kadar İran işletmedeki gecikmeden dolayı yüzlerce milyar dolar zarara uğramıştır. Bunun yanı sıra İran, kendisine uygulanan uluslararası yaptırımlar nedeniyle büyük mali sorunlar da yaşamaktadır. Bu da İran'ın milyarlarca dolar kaybına neden olmaktadır (Darvishi ve Nojumi, 2007: 180).



Şekil 5: Güney Pars Ortak Doğal Gaz Sahası

Suudi Arabistan ile Ortak Sahalar

Esfandiyar Petrol Sahası 532 milyon varil rezerviyle Suudi Arabistan ile ortak sahadır. Suudi Arabistan kendi tarafında bulunan rezervden faydalanırken, İran sahanın işletmesini önce bir Malezya şirketine devretmiş; ancak sonradan bu şirket anlaşmayı feshederek geri çekilmiştir. Diğer bir ortak saha da Frouzan Petrol Sahasıdır. Buranın günlük üretim kapasitesini 80 bin varile çıkartması için İran çalışmalarını sürdürmektedir (Aherin, 2015: 7). İran bu sahadan 1978 yılında günlük 180 bin varil çıkarırken, günümüzde sadece 45 bin varil çıkarabilmektedir. Suudi Arabistan ise 405 bin varil ile İran'ın yaklaşık 9 katı petrol çıkarmaktadır (<https://www.irna.ir/news/83004271/> E.T. 20.03.2021).

Bu sahaların dışında Farzad A ve Farzad B küçük sahalar arasında yer alan ortak doğal gaz sahalarındandır. Farsi Yarım Adası'nda bulunan bu sahaların sondaj işlemleri sürmektedir. İran söz konusu sahaların ortaklaşa işletilmesiyle ilgili olarak Suudi Arabistan hükümetine öneri götürmesine rağmen, karşı taraftan herhangi bir olumlu yanıt alamamıştır (Montahayi, 2010: 10). Ayrıca Suudi Arabistan söz konusu 4 sahadan toplam günlük 450 bin varil çıkarırken, İran yaklaşık 45 bin varil çıkarabilmektedir (<http://ayaronline.ir/1397/12/288616.html>, E.T. 22.03. 2021).

Birleşik Arap Emirlikleri ile Ortak Sahalar

İran, Birleşik Arap Emirlikleri ile 5 ortak petrol ve doğal gaz sahasına sahiptir. Salman Petrol-Doğal Gaz Sahası 4.73 milyar varil petrol ve 183,5 milyon m³ doğal gaz rezerviyle, Birleşik Arap Emirlikleri ile olan ortak sahalarındandır. Araştırmalara göre sahanın %70'i İran tarafında, %30'u ise Birleşik Arap Emirlikleri sahasında bulunmaktadır. BAE, 10 yıl öncesine kadar Salman petrol ve doğal gaz sahasından İran'ın yaklaşık 6 katı kadar petrol çıkarmaktaydı. Fakat İran'lı yetkililerin açıklamasına göre, günümüzde İran günlük 41 bin varil çıkarırken, BAE ancak 10-15 bin varil çıkarmaktadır (<http://farhikhtegandaily.com/news/24009/> 25.03.2021). Farzam ve Nosrat diğer ortak petrol sahalarındandır. Bunlardan Nosrat Petrol Sahası 2009'da günlük 5.400 varil üretirken, 2010 yılına gelindiğinde ise 2.000 varile gerilemiştir. Günlük üretim kapasitesinin 16.500 varile çıkarılması planlanmıştı, fakat karşı taraf yatağa su basınca, planın hayata geçirilmesi ekonomik olmayacağından akim kalmıştır. Diğer sahalar ise hala işletilmemektedir (Montahayi, 2010: 11). Ayrıca Nosrat petrol sahasından BAE, 1969 yılından itibaren petrol çıkarmağa başlamasına rağmen, İran tarafı ancak 1986 yılında petrol çıkarabilmiştir. Falate Ghareh Petrol Şirketi'nin (Felat-i Garre) müdürlerinden birinin ifadesine göre, BAE tarafının petrol sahasına su pompalandığı için, sahanın %98'lik kısmından petrol çıkarılması ekonomik değil, sadece %2'lik bölümünden petrol çıkarılabilir. Tahminlere göre sahada toplam 188 milyon varil petrol bulunmaktadır (<http://www.daneshenaft.ir/cvid/250/content/8046.aspx> 22.03.2021). Günümüzde sahadan ne kadar petrol üretildiğine dair bir veri mevcut değildir.

Kuveyt ile Ortak Sahalar

Basra Körfezi sularında bulunan Arash Doğal Gaz Sahası 368 milyar m³ doğal gazla, Kuveyt-Suudi Arabistan ile İran arasında ortak olan tek sahadır. İran, sahanın kendine ait olduğunu iddia ederken, Kuveyt hükümeti ise sahanın iki ülkeye ait olduğunu ileri sürmüştür. Yaklaşık 20 yıl süren sınır anlaşmazlığı sonrası İran ile Kuveyt 2001 yılında deniz sınırlarını belirlemek amacıyla görüşmelere başlamışlar, fakat bir sonuca varamamışlardı. Bunun akabinde İran sahada arama yapmak için kazı aletleri indirmiş, buna karşılık Kuveyt hükümeti de İran'ı uluslararası mahkemelere şikayet edeceğini duyurmuştu. Sonuçta İran herhangi bir faaliyet başlatmadan geri adım atmıştır (https://www.radiofarda.com/a/f35_iran_kuwait_saudi_aryan/27903402.html, E.T. 12.02.2020). 12 yıllık bir çekişmeden sonra 2000 yılında ise Suudi Arabistan ile Kuveyt kendi aralarında anlaşmışlardır. Son verilere göre söz konusu ülkeler günlük 500'er milyon metre fut doğal gaz çıkarırken, İran henüz bir girişimde bulunmamıştır (<http://farhikhtegandaily.com/news/24009/>, E.T. 10.02.2020). Ayrıca söz konusu saha doğal gazın yanı sıra petrol de barındırmaktadır. Saha Suudi Arabistan ve Kuveyt arasındaki tarafsız bölgede yer almakta ve El Devre Petrol Sahası olarak geçmektedir. Suudi Arabistan ve Kuveyt'in tarafsız bölgede bulunan Hafci ve Vefra Petrol Sahalarını

işletmeleri, İran- Kuveyt arasındaki ortak petrol ve doğal gaz sahasını da İran aleyhine etkilemektedir (<https://www.mehrnews.com/news/4758758/>, E.T. 1.04.2021). Suudi Arabistan ve Kuveyt arasındaki ortak Hafci petrol sahasının günlük üretim kapasitesi 500-600 bin civarındadır. Çevresel nedenlerden dolayı 2014 yılında petrol çıkarımı durdurulmuştur. Ancak iki ülke 2020 yılından itibaren tarafsız bölgeden tekrar petrol çıkaracaklarını için anlaşmalarını duyurmuşlardır. Tarafsız bölgede Hafci petrol sahasının dışında Vefra Petrol sahası da bulunmaktadır ki o da 2015 yılında kapatılmıştır. <https://www.bloomberght.com/kuveyt-ile-suudi-arabistan-in-ortak-petrol-sahasi-vefra-da-uretim-yeniden-basladi-2259500> (E.T. 2.04.2021).

Umman ile Ortak Sahalar

Hürmüz Boğazı'nda (Basra Körfezi'nde) bulunan Hengam Petrol-Doğal Gaz Sahası, 700 milyon varil petrol ve 2 trilyon m³ doğal gaz rezerviyle Umman ile ortak bir sahadır. Sahanın %80'i İran'a, %20'si Umman'a ait olmasına rağmen, 2009 yılında sahadan petrol çıkarmağa başlayan Umman, bir yıl içinde (2010'a kadar) 3 milyon varil petrol çıkarabilirken, İran 2010 yılında ancak günlük 4.000 varil üretimle başlayabilmiştir. Bu ise İran'ın payına düşen 14 milyon varilin çok gerisindedir (<http://www.iranpetrotech.com/education/learning-papers/offshore-education/>, E.T. 21.02.2020).

Petrol alanında faaliyet gösteren Mobin Saze Gostr-i Halic-i Fars Şirketinin müdürü Babak Abbaspour 2018 yılında Tasnim Haber Ajansına verdiği bir röportajında, İran'ın söz konusu ortak sahanın geliştirilmesi ile ilgili her hangi bir planının olmadığını, Umman tarafının tek taraflı olarak sahadan petrol çıkardığını ve İran'ın sahayı geliştirebilecek bir mali gücü olmadığını dile getirmiştir (<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1396/10/16/1620440/>, E.T. 01.04.2021).

Irak ile Ortak Sahalar

İran'ın rakamsal olarak en çok ortak sahası Irak'ladır (12 ortak saha). Naftshahr (Neftşehir) Petrol Sahası, 70 seneden beri işletilmekte olan önemli ortak sahalardandır. Azadeghan, Yadavaran, Dehloran, Azar ve Paydar-i Gharb diğer ortak petrol sahalardandır. Azadeghan sahası 2007 yılında keşfedilmiş ve dünyanın önde gelen büyük yataklarından sayılmaktadır. Tahminlere göre saha 33 milyar varil petrol rezervine sahiptir. Eski büyük petrol yataklarının ikinci yarı ömürlerine girmelerinden dolayı, bu saha İran için bir ümit kaynağıdır. Ancak ambargoların yarattığı zor şartlar, yabancı petrol şirketlerinin faaliyetlerini engellemektedir (<http://www.mashreghnews.ir/fa/news/164616/> E.T.20.03.2021). Bu sebepten sahanın işletilmesi ve geliştirilmesi için 2001 yılında Japonya İnpex Şirketi ile günlük 260.000 varil petrol üretimi konusunda bir anlaşma imzalanmış, ancak ABD'nin baskıları sonucu 2010'da şirket anlaşmadan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ardından Çin şirketi günlük 320.000 varil petrol üretimini öngören bir anlaşma imzalamıştır. Fakat son zamanlarda anlaşmadan vazgeçeceği yönünde haberler yayılmağa başlamıştır. Böylece yabancı şirketlerin faaliyetleri hiçbir fayda sağlamadan sona ermiş olacaktır. Günümüzde Azadegan sahasından iç imkanlara dayanarak günlük 50.000 varil petrol üretilmektedir. Irak'la olan bir başka ortak petrol sahası da Azar Petrol Sahası'dır. Tahminlere göre saha 2.5 milyar varil petrol rezervine sahiptir. Ayrıca sahadan günlük 400 bin varil petrol çıkarılması beklenmektedir. Sahanın işletme aşamaları sürmektedir. İran kendi payını kendi olanakları ile işletmeye çalışırken, Irak tarafı ise Rus şirketi Gazprom, Malezya petrol şirketi Petronas, iki Güney Kore petrol şirketi ve Türk petrol şirketleri aracılığıyla

yapmaktadır (Mohammadi, 2014: 4). Günümüzde sahadan günlük 65 bin varil petrol çıkarılmaktadır (http://www.azar-co.com/fa/?page_id=225 (E.T. 24.03.2012)).

Irak tarafına gelince, bu sahalar yabancı şirketlerin ilgisini çekmiş ve milyarlarca dolar yatırım yapmışlardır. Irak hükümeti Ocak ve Aralık 2009 yılında 84 milyar varil petrol rezerve sahip olan 16 petrol sahasını açık artırma ile yabancı petrol şirketlerine sunmuşsa da ancak 11 sahanın işletmesini devredebilmiştir. Irak, petrol üretimini 2010 yılından 2017 yılına kadar 2,5 milyon varilden, 12 milyon varile yükseltmeği planlamış ve bu doğrultuda 2009 yılında ihaleye giren İngiltere, Rusya, Fransa, Çin, Norveç ve Malezya gibi ülkelerin şirketleri petrol ihalelerini kazanmışlardır (Yadegari: 2014: 5-6). Bu doğrultuda Irak 9 (2009-2018) yıl zarfında petrol üretimini 2.3 milyon varil arttırarak petrol üretimini günlük 4.6 milyon varile çıkarmıştır. Böylece İran'ın OPEC'teki ikinci petrol üreticisi konumu da Irak'a geçmiştir (<https://donya-e-eqtesad.com/> 20.03.2021).

Günümüzde İran yetkilileri Ortak sahaların işletilmesi konusunda Irak'tan geri olmadıklarını ileri sürmektedirler. Örneğin Cumhurbaşkanı Hasan Rouhani 2021 Mart'ında Azer petrol sahasının geliştirilmesinin açılış törenindeki konuşmasında, Güney Pars doğal gaz sahasında Katar ile aynı seviyeye geldiklerini ve Irak ile olan ortak petrol sahalarında da üretimi 5 kat daha arttırdıklarını ileri sürmüştür. Fakat söz konusu açıklamaların ardından birkaç saat geçmeden, İran Meclisinde bir yasa tasarısı geçti ve Meclis, Petrol Bakanlığının (Enerji Bakanlığı), ortak petrol ve doğal gaz sahalarının işletilmesi konusunda daha titiz davranması istedi. Bu da akıllara Cumhurbaşkanı ve Enerji Bakanının açıklamalarının pek de inandırıcılığının olmadığını göstermektedir (<https://www.donya-e-eqtesad.com/fa/tiny/news-3745483> (20.03.2021)).

Ayrıca ortak sahaların işletilmesi konusunda 2008 yılından beri iki ülke yetkilileri arasında birkaç mutabık zaptı imzalanmışsa kağıt üzerinde kalmıştır. En son imzalanan ise 2019 yılındaki Naftshahr (Neftşehir) ve Khorramshahr (hürremşehir) ortak petrol sahalarının işletilmesi ile ilgilidir (www.shana.ir/news/288278/ (E.T. 20.03.2021)).

Azerbaycan ile Ortak Sahalar

İran, devrimden önce Hazar Denizi'nde bazı yabancı şirketler aracılığıyla petrol ve doğal gaz keşif araması yapmasına rağmen bir sonuç alamamıştır. İran Milli Petrol Şirketi, Hazar Denizi'nde petrol ve doğal gaz keşif ve üretim faaliyetleri gerçekleştirmek için 1998'de Hazar Milli Petrol Şirketi'ni kurmuş, ancak ciddi bir sonuç elde edememiştir. İran'ın Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz rezervleri ile ilgili kesin bir rakam mevcut değildir. Buna karşın İran tarafı petrol rezervlerinin 12 milyar varil olduğunu ileri sürmektedir (Zehayer, 2007: 17).

Sovyetlerin dağılması ve ardından Hazar Denizi'nin hukukî statüsüyle ilgili ortaya çıkan ve hâlâ çözüme kavuşmamış sorunlar, İran'ın Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarına yönelik politikalarını olumsuz etkilemektedir. Çünkü önceleri bu konuda Rusya'nın desteğini alsa da, sonradan Rusya'nın İran'ın zararına Kazakistan ve Azerbaycan ile Hazar konusunda anlaşmalar yapması İran'ı sıkıntıya sokmuştur. Hazar'daki ortak paylaşım konusunda kendisini sadece Türkmenistan desteklemiştir (Dilek, 2011: 48-49). 2003 yılında Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan kendi bölgelerindeki deniz dibinin paylaşımı konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşmaya göre Azerbaycan %17, Rusya %19 ve Kazakistan %27 pay alacaktır (Avcı, 2014: 5). Görüldüğü üzere İran devre dışı bırakılmıştır.

Hazar Denizi'nde bulunan Alvand (Elvend) ve Alborz (Azerbaycan tarafında Alov, Araz ve Şerg olarak adlandırılır) petrol sahaları İran ile Azerbaycan arasındaki ortak sahalardandır. Tahminlere göre bu iki sahanın petrol rezervi 15-50 milyar varil civarındadır (<https://www.mehrnews.com/news/4754989/> E.T. 22.02.2020).

İran, Alborz (Elborz) Petrol Sahası olarak adlandırdığı sahadan petrol çıkarmaması yönünde Azerbaycan'a nota vermiş ve bu anlaşmazlık 2002'ye kadar devam etmiştir. Krizin devamı olarak 2007 yılında İran savaş uçakları Azerbaycan hava sahasına girmişlerdir. . Azerbaycan'ın 2001 sonrası ABD, İsrail ve Gürcistan ile yakınlaşması sonucu NATO ile askeri işbirliğinin artması, İran'ı daha da tedirgin etmiş ve Ermenistan ile ittifaka itmiştir. İran, bölge enerjisinin dış güçler tarafından işletilmesine ve ihraç edilmesine karşı çıkmaktadır. 2008 yılında Rusya-Gürcistan arasında çıkan savaş sonrası, dönemin İran Dışişleri Bakanı Manouchehr Mottaki, İran'ın bölgeye yönelik dış politikasının "yabancı ülkelerin müdahale ve etkilerini önlemeye" dayalı olduğunu ifade etmiştir. Buna göre Kafkasya'nın istikrarı İran açısından hem içe yönelik etniksel sorunlardan dolayı, hem de dışa yönelik enerji ve ticari malların bölge ülkeleri ve AB'ye ulaşması açısından oldukça önemlidir (Firouzabadi, 2010: 213-219).

Alborz petrol sahası üzerindeki anlaşmazlık 2018 yılında iki ülke arasında imzalanan mutabakat ile bir nebze çözüme kavuşma aşamasına gelmiştir. Mutabakat taraflarca uygulanması zorunlu olmasa da pozitif bir adım niteliğindedir. Söz konusu mutabakata göre saha yarı yarıya ortaklaşa işletilecektir (<https://www.ettelaat.com/mobile/?p=87833&device=phone> (20.03.2021)).

İran'ın Enerji Nakil Koridorlarındaki Yeri

Sovyetler Birliği döneminde Hazar Havzası pasif bir jeopolitik bölge olmasına rağmen, Soğuk Savaş sonrası bölge ve bölge dışı güçlerin rekabet alanı haline dönüşmüştür. Hazar çevresindeki ülkelerin açık denizlere yollarının olmaması, günümüzde bölgede bulunan petrol ve doğal gazın dünya pazarlarına nasıl ve hangi koridordan nakledileceği uluslararası bir anlaşmazlık ve rekabet konusu haline gelmiştir. Bu durum ekonomik bir özellik taşımaktan ziyade politik bir boyut taşımaktadır. 1990'lardan günümüze Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının hangi ülkelerin toprakları üzerinden dünya pazarlarına ulaştırılacağı tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda 1998 yılında ABD başkanı, Richard Morningstar'ı "Hazar Enerji Havzası Diplomasisi" koordinatörü olarak atamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren temsilcinin görevi, Hazar Havzası petrol ve doğal gazının işletilmesinde ABD'nin politikalarını koordine etmektir ([https://useu.usmission.gov/mission/useu/former-useu-ambassadors/richard-l-morningstar/#:~:text=SinceDiplomacy,\(05.08.2020\)](https://useu.usmission.gov/mission/useu/former-useu-ambassadors/richard-l-morningstar/#:~:text=SinceDiplomacy,(05.08.2020))). Günümüzde söz konusu görev ABD Dışişleri Bakanlığının bünyesinde Avrasya Enerji Özel Temsilcisi aracılığı ile yürütülmektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin çoklu boru hattı stratejisi, Avrupa Birliği'nin boru hatları konusundaki büyük yatırım programları ve uluslararası petrol şirketlerinin çıkarları, hatların şekillenmesini etkileyen önemli faktörlerdir. ABD çoklu boru hatları stratejisini geliştirerek, Rusya toprakları içerisinde bulunan (SSCB döneminden kalan) petrol ihraç hatlarını devre dışı bırakıp, Rusya'nın bölge üzerindeki etkisini azaltmak istemektedir (Pamir, 2006: 165). Nitekim Doğu-Batı ve Kuzey-güney koridorları çeşitli ülkeler tarafından kendi çıkarları ekseninde planlanmış veya planlanmaktadır.

Aşağıda bu koridorlar ve İran'ın bu koridorlardaki yeri daha doğrusu ne kadar yeri olduğu hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Kazakistan-İran Takas (SWAP) Yolu ile Petrol Transferi

1996 yazında Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev ile İran Cumhurbaşkanı Rafsancani arasında ABD'nin onay vermesi ile Takas Anlaşması imzalanmış ve böylece 1997'den itibaren petrol takası başlamıştır. Bu anlaşma ile yıllık 2-6 milyon ton arasında değişen Kazak petroleri Hazar üzerinden İran'ın kuzeyine gönderilecek, aynı miktarda İran petrolü de güneyden dünya pazarına sunulacaktı. Ancak İran 26 Mart 1997 yılında, Kazak petrolündeki kükürt oranının fazla olduğunu bahane ederek anlaşmayı askıya almıştır. Kazakistan aynı sıkıntıyı daha önce de Rusya ile yaşamış yine zarara uğramıştı. Daha sonraları ise İran, takas uygulamasında yeni öneriler sunarak, alternatif ihraç yollarına karşı avantaj sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda İran Petrol Bakanı Bijan Zanganeh, 1 Ocak 2000'den geçerli olmak üzere %30'luk bir indirim sözü vermiştir (Baycaunova, 2000: 265). Bu şekilde daha önce 1996 yılında başlayan takas yöntemi 1997'de kesilse de, İran'a uygulanan ambargolara kadar aralıklarla devam etmiştir. 2015 yılında nükleer anlaşması sonrası ambargoların kalkmasıyla birlikte ise takas işlemi tekrar gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda Kazakistan Enerji Bakanı Vladimir Şkolnik, başkent Astana'da gerçekleştirilen Avrasya Enerji Forumu'nun ikinci gününde yaptığı basın toplantısında, İran'a karşı uygulanan ambargoların tamamıyla kalkmasıyla birlikte takas işlemlerini yeniden başlatmaya hazır olduklarını açıklamıştır (<http://aftabeyazd.ir/?newsid=15239> (E.T.23.03.2021)).

Azerbaycan-İran Doğal Gaz Takası Boru Hattı

Azerbaycan, Karabağ'ın 1992 yılında işgal edilmesinden beri Ermenistan ile kriz yaşamaktadır. Ayrıca Ermenistan'ın bir parçasının Nahçıvan ile Azerbaycan arasında bulunması Nahçıvan'ı fiili olarak Azerbaycan'dan ayırmaktadır. Bu durum da, Ermenistan topraklarının kullanılmasını imkânsız kılmaktadır. Bu sebepten Nahçıvan'ın enerji sorununun giderilmesi için, Haydar Aliyev iktidarı 1993'te İran'a bir ziyarette bulunarak iki ülke arasında doğal gaz takası için anlaşma imzalamışlardır. Bu ziyaret sırasında İran'dan Nahçıvan'a doğalgaz sevkiyatı için Khoy-Jolfa (Hoy-Colfa) doğal gaz boru hattı inşa edilmesi sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşmenin hayata geçirilmesi ancak 13 yıl sonra, 2004 yılının Ağustos ayında iki ülke arasında yeni takas anlaşması imzalanarak gerçekleşmiştir. Enerji bağlamında, iki ülke arasında ilk anlaşma olarak bilinen bu anlaşmaya göre, İran 25 yıllık bir süre için günlük 1 milyon m³ doğalgazı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne ihraç edecektir. Söz konusu anlaşma 20 Kasım 2005 yılında iki ülkenin cumhurbaşkanlarının katılımıyla gerçekleşmiştir (<http://naftema.com/news/38564> E.T 23.01.2020). Ayrıca Azerbaycan'dan Bakü-Astara doğal gaz boru hattıyla İran'a sevk edilen doğalgaz, Hoy-Culfa (Khoy-Jolfa) doğal gaz boru hattıyla Nahçıvan'a takas (swap) edilmektedir. Sonraki yıllarda iki ülke arasındaki enerji işbirlikleri artmış ve 2010'da yeni bir sözleşme imzalanarak İran'ın, Azerbaycan'a günlük 2 milyon m³ doğal gaz ithal etmesi öngörülmüştür. Ancak sözleşme günümüze dek hayata geçirilememiştir (http://www.petronet.ir/oilcountries/-/asset_publisher/jOF6inRV3JB4/content/id/2383060 E.T.24.02. 2020).

Türkmenistan-İran Doğal Gaz Boru Hattı

1995 yılında, Türkmen doğalgazının İran'a ihraç edilmesi bağlamında, Korpeje-Kordkuy Doğal Gaz Boru Hattı inşası için iki ülke arasında 25 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır. 200 km uzunluğunda olan hat 1997 yılında devreye girmiştir. Hattın taşıma kapasitesi ilk aşamada yılda 4 milyar m³ olup daha sonraki yıllarda bu miktar 8

milyar m³ seviyesine çıkarılmıştır. Hattın kapasitesi, 2010 yılında açılan ikinci faz ile 18 milyar m³'e kadar yükseltilmiştir. 1.204 km uzunluğundaki hat ile iki ülkenin doğalgaz şebekeleri birbirine bağlanmıştır. İran, Türkmenistan'dan aldığı doğal gazı ülkenin doğu ve kuzey doğu illerinde kullanmaktadır. Nitekim söz konusu boru hattı bir taraftan iki ülke için doğal gaz takası fırsatı yaratmış, diğer yandan ise İran için ülkenin batısından, Türkiye ve Avrupa'ya doğal gaz ihracı fırsatı yaratmıştır (Roberts, 2003: 154).

Diğer bir boru hattı da Devletabad-Serahs-Hangeran Doğalgaz Boru Hattıdır. Bu hat Temmuz 2009'da Türkmenistan ile İran arasında imzalanan anlaşma sonucu, Türkmen Nebitgaz tarafından inşa edilmiştir. 6 ayda yapılan bu hattın uzunluğu 30.5 km'dir. İlk etapta 6 milyar m³ gaz akışı yapılan hattın yıllık taşıma kapasitesi 12 milyar m³'tür. Yukarıda bahsedilen Türkmenistan'ın batısındaki Korpeje doğal gaz sahasından İran'a yapılan 8 milyar m³ gaz miktarı bu hatla beraber 14 milyar m³'e çıkmıştır. Türkmenistan'ın Devletabad doğal gaz sahasından çıkarılan gaz, İran'ın Meşhed Eyaleti'ne ulaşmaktadır (<http://www.milliyet.com.tr/turkmenistan-iran-dogal-gaz-boru-hatti-acildi/dunya/dunyadetay/06.01.2010/1182585/default> E.T 01.04.2021).

Bahsi geçen kapasiteye rağmen günümüzde Türkmenistan'dan alınan yıllık 6 milyar m³ doğal gaz sadece İran içinde tüketilmektedir. Buna rağmen fiyat anlaşmazlığı yüzünden 2007 kış aylarında Türkmen doğalgazını kesmiştir. Bütün bu sebeplerden dolayı iki ülke yeni ek sözleşme imzalamak zorunda kalmış ve 2009 yılından itibaren de piyasa fiyatı şartı koyarak anlaşmışlardır (http://www.bbc.com/persian/lg/business/2008/12/081231_he_gas_iran_price.shtml E.T. 01.04.2021). 2007 yılı anlaşmasına göre İran doğal gaz fiyatını 9 kat daha artıracığına Türkmenistan'a taahhüt da bulunmuştur. Fakat Türkmenistan'ın ısrarına rağmen İran anlaşma fiyatına uymamıştır. Bu sebepten Türkmenistan kışın soğuk aylarında birkaç kez İran'a doğal gaz ihracatını durdurmuştur. İki ülke arasındaki anlaşmazlığın devam etmesi sonucu Türkmenistan 2017 yılında konuyu Uluslararası Adalet Divanı'na götürmüştür (<https://www.independentpersian.com/node/71141/> (E.T. 01.03.2021).

Orta Asya Petrol Boru Hattı

Bu hat ABD tarafından, İran'ın enerji ve bölgesel gücünü kırmak için tasarlanmıştır. Amaç Hazar petrolünü Kazakistan'dan başlayarak Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan üzerinden Hint Okyanusu'na ulaştırmaktır. Hattın planı bizzat ABD'li Unocal Şirketi ve Arap firması Delta tarafından çizilmiştir. 700 km'si Afganistan'dan geçecek hattın 1.670 km olması planlanmışsa da, hem ekonomik hem de güvenli olmaması nedeniyle dondurulmuştur (Amirahmadi, 2001: 163).



Şekil 6: Orta Asya Petrol Boru Hattı

TAPİ Doğal Gaz Boru Hattı

Türkmen gazının Güney Asya'ya taşınma fikri 1990'larda ortaya atılmışsa da ancak 2010 yılında Aşkabat'ta yapılan TAPİ zirvesinde netleşmiş ve iki yıl sonra da nihai anlaşma yapılmıştır. Kısa adı TAPİ olan Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan hattını ABD ve Rusya da desteklemiştir. 1.814 km uzunluğunda olacak hattın 214 km'si Türkmenistan'dan, 774 km'si Afganistan'dan ve 826 km'si de Pakistan topraklarından geçerek Hindistan'ın Fazilka bölgesine ulaşması planlanmıştır (<https://www.cihan.com.tr/tr/turkmenistan-afganistan-pakistan-ve-hindistani-baglayan-hattin-temeli-atildi-1965817.htm> E.T. 17.02.2020). Bu anlaşma ile 30 yıllık süreyle Türkmen gazının Güney Asya'ya bu hat ile taşınması kararlaştırılmıştır. 2017 yılında faaliyete geçmesi planlansa da henüz bitirilememiştir. ABD desteklediği bu proje ile NATO'dan sonra, bölgedeki stratejik gücünü korumak istemektedir (İsmayılov ve Budak, 2014: 42). TAPİ projesinin bir başka amacı da Afganistan'da istikrar sağlama ve Pakistan ile Hindistan arasında dostane ilişkiler kurmaktır. Bu proje Orta Asya ile Güney Asya'nın birleştirilmesi bağlamında Modern İpek Yolu Projesi olarak da adlandırılmaktadır (Purtaş, 2011: 28).

Aşağıda anlatılacağı üzere, İran, jeopolitik avantajlarına rağmen, 1995'ten beri görüşmeleri başlanan Barış Doğal Gaz Boru Hattı adıyla bilinen İran-Pakistan-Hindistan Doğal Gaz Boru Hattı'nı hala hayata geçirebilmiş değildir ve bu hattın ne zaman faaliyete geçeceği de belli değildir. Aksine TAPİ Doğal Gaz Boru Hattı bu hattın yerini almış durumdadır.

Barış Boru Hattı Projesi

1995 yılında bir araya gelen İran ve Pakistan, İran'ın Güney Pars gaz sahasından, Pakistan'ın Karaçi şehrine kadar uzanacak bir doğal gaz boru hattı inşa edilmesi için anlaşmışlardı. 1999 yılında ise İran ve Hindistan imzaladıkları bir ön anlaşma ile boru hattının Pakistan'dan Hindistan'a da ulaşması için karar almışlardı. Bu amaçla 2005'te imzalanan mutabakat zaptı ile Hindistan da projeye dahil edilmişti. Ancak Hindistan, ABD'nin projeye karşı çıkması nedeniyle, Pakistan'daki güvensiz ortamı ve maliyet yüksekliğini bahane ederek 2007'de projeden çekilmiştir. Sonuçta "Barış Boru Hattı" olarak da bilinen "İran-Pakistan-Hindistan Doğal Gaz Boru Hattı" projesi hayata geçirilememiştir. Bütün bunlara karşın 2010 yılında İran ve Pakistan yeniden bir araya gelerek, İran doğal gazının 2015 yılında Pakistan'a ulaştırılması için boru hattının bitirilmesine karar vermişlerdir (Şenyurt, http://www.bilgesam.org/incele/79/-iran-hindistan-iliskilerinin-sinirlari/#.VwYXU_mLTIV E.T.17.02.2020). Bu anlaşma ile 2015 yılı ortalarından itibaren İran'dan Pakistan'a günde en az 20 milyon metreküplük doğal gaz akışı sağlanması hedeflenmiştir (<http://www.hurriyet.com.tr/abdyi-kizdiracak-boru-hattina-imza-turkiyede-atildi-14138841> E.T.22.01.2020). Fakat İran'a uluslararası yaptırımların devam etmesi ve ABD ile uluslararası toplumunun yaptığı baskılar sonucunda Pakistan, kendi tarafındaki hattın inşasını durdurmuştur.

İP (İran-Pakistan) Boru Hattı ile ilgili olarak İran, kendi tarafındaki Asalouyeh-İranshahr arasındaki 907 km uzunluğundaki boru hattını tamamlamıştır. Pakistan sınırına kadar kalan 320 km'lik kısmı da tamamlanmak üzeredir. Ancak Pakistan ile anlaşmazlığı yüzünden Hindistan, Pakistan toprakları yerine Umman Denizi altından 1.400 km'lik boru hattı ile İran'dan doğal gaz ithal etmeyi planlamaktadır. Boru hattının günlük kapasitesinin ise 31 milyon m³ olacağını tahmin edilmektedir (Valdani, 2010: 60).



Şekil 7: Barış Boru Hattı

Mart 2016'da Pakistan'ı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Ruhani, iki ülke arasında yapımı için anlaşılan Barış Boru Hattı Projesi'nde, kendi üzerlerine düşeni yaptıklarını ve Pakistan'dan da bunu beklediklerini ifade etmiştir. Navaz Şerif ise bu projenin yeniden ihya edilmesinde kararlı olduklarını söylemiştir (<http://turkish.trib.ir/makaleler/siyasi-makaleler/item/353582-h> E.T.09.02.2020). Pakistan Enerji Bakanı Khaghan Abbasi Financial Times'a verdiği demeçte, Nükleer Anlaşma sonrası IP boru hattı için de engellerin kalktığını vurgulayarak hattın inşasına başlayacaklarını bildirmiştir (Abbasi, <http://www.donya-e-ektesad.com/news/801680/> 25.02.2020).

Türkmenistan- İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı

Bağımsızlığını kazandıktan sonra petrolünü Avrupa'ya pazarlamak isteyen Türkmenistan için İran, Rusya dışındaki önemli alternatiflerden biri olmuştur. Çünkü Türkmen doğal gazının İran ve Türkiye yolu ile Avrupa'ya gitmesi daha ekonomik idi. Bu bağlamda İran üzerinden geçip Avrupa'ya ulaşan ve 1.400 km uzunluğunda olan boru hattının inşası için daha 1994-95 yılları arasında görüşmeler yapılmıştı. Söz konusu hattın yıllık kapasitesi 28 milyar m³ idi. Bu kapasitenin 18 milyar m³'ü Türkiye'ye, 10 milyar m³'ü ise Avrupa'ya gidecekti. Projenin doğal gazı Türkmenistan ve İran'dan temin edilecekti (Olcott, 2006: 212). Fakat 1996 yılında Türkmenistan ani bir kararla projeden çekildiğini ilan etti. Bu daha ziyade İran'ı yalnızlaştırmak isteyen ABD'nin baskısı ile olmuştu. Bu projenin yerini sonraki yıllarda inşa edilen Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı almıştır.

Diğer bir konu ise İran ve Rusya'nın, siyasi nedenlerden dolayı, Türkmenistan doğal gazının Hazar Denizi altından boru hattı ile Azerbaycan'a ve oradan da Türkiye üzerinden AB'ye gitmesine karşı çıkmalarıdır. Rusya, Trans Hazar olarak anılan bu boru hattı üzerindeki tekeli AB'ye karşı korumak istemekte ve Türkmenistan'ın bağımsız hareket etmesini de engellemek istemektedir. İran ise AB'ye gidecek boru hattının kendi toprakları üzerinden geçmesinden yanadır. İran Ulusal Doğal Gaz Şirketi Genel Müdürü Hossein Bidarmaghz, 2011'in Kasım ayında, Trans Hazar'a karşı olduklarını ve Türkmenistan doğal gazının İran üzerinden AB'ye ihraç edilmesini desteklediklerini açıklamıştır (http://www.radiofarda.com/content/f5_trans_caspian_

negotiation/24376104.html (E.T.14.02.2020). Bu konu hakkında İran ve Rus makamları çeşitli zamanlarda yaptıkları açıklamalarla Trans Hazar Boru Hattı projesine karşı olduklarını ifade etmişlerdir. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, boru hatlarını döşeme konusunda beş Hazar devletinin yani Rusya, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan'ın birlikte görüşmesi gerektiğini söylemiştir (<http://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/20141021/Trans-Hazar-dugumu/> E.T.11.02.2020).

Nabucco Boru Hattı Projesi

Hazar Havzası ve Orta Doğu'daki doğal gaz rezervlerini Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırmayı ve bu şekilde kısmen de olsa Avrupa'yı, Rus doğal gazına bağımlılıktan kurtarmayı amaçlayan Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi görüşmelerine 2002 yılında başlanmıştır. 2004 yılında Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Avusturya ve Almanya enerji şirketleri Nabucco projesine imza atmışlardır (Kıyman, 2009: 1; Ener ve Ahmedov, 2008: 10). Temmuz 2009 tarihinde ise Ankara'da hükümetler arasında yapılan törenle imzalanmıştır (<http://www.tuicakademi.org/nabucco-projesi/> E.T.04.04.2016).

Projenin katılımcıları %16.67 oranında eşit hisse ile BOTAŞ (Türkiye), Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya), MOL (Macaristan) OMV (Avusturya) ve RWE (Almanya) olmuştur. Hattın toplam uzunluğu 3.282 km olarak belirlenmiş ve 1.558 km'si Türkiye'den geri kalanı ise Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya'dan geçecekti. Projenin 2011 yılında başlanıp 2014 yılında bitirilmesi öngörülmüştü (Özdemir, 2009: 95). Nabucco projesine gaz sağlayacak kaynaklar arasında en başta Irak ve Azerbaycan düşünülmüştür. Diğer gaz tedarikçi ülkeler arasında ise İran, Mısır ve Katar olacaktı. Ancak ABD tarafından uygulanan ambargolar nedeniyle dünyanın en büyük ikinci gaz rezervine sahip İran'ın bu projede yer alması zor görünüyordu. Her şeye rağmen Avrupa bir taraftan ihtiyatlı davranırken, bir taraftan da Avrupalı büyük şirketler, İran ile ikili anlaşmalar yapmışlardır (Uluatam, 2010: 67-68).

Projenin geleceği daha 2007 yılında Rusya'nın, hattın büyük doğal gaz tedarikçileri olan Kazakistan ve Türkmenistan ile büyük miktarlarda doğal gaz alım sözleşmeleri imzalayacağını duyurması ile tehlikeye girmiştir (<https://www.cihan.com.tr/tr/rusya-turkmenistan-kazakistan-ve-ozbekistan-hazar-dogalgaz-boru-hattinda-anlasti-79608.htm> E.T.12.02.2020). Ayrıca bu hatta gaz sağlaması beklenen dünyanın ikinci büyük gaz rezervine sahip İran'ın, ambargolar nedeniyle dışta bırakılma tehlikesi de projenin ölü doğmasına sebep olmuştur.

İran'ın projeden dışlanması sonradan ise, İran Petrol Bakanı Yardımcısı Akbar Torkan, 2008 yılında Fars Habar Ajansı'na verdiği demeçte, İran'ın kendi doğal gazını, Nabucco yerine inşa edeceği Pars Boru Hattı (Persian Pipeline) vasıtasıyla Avrupa'ya ihraç edeceğini söylemiştir. Ayrıca bu hattın Türkiye üzerinden AB'ye ulaştırılacağını, uzunluğunun İran'dan Avrupa'ya kadar 3.300 km, maliyetinin yaklaşık 6 milyar olacağını ve bu hat için Türk yetkililerle yaptıkları ikili görüşmelerde anlaşmalarını ifade etmiştir (http://www.aftabir.com/news/view/2008/dec/02/c2c1228223627_economy_marketing_business_oil_akbar_torkan.php/, E.T. 15.02.2020).

2013 yılının Mayıs ayında, Azeri doğal gazını Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden İtalya'ya ulaştırmayı öngören Trans Adriyatik Boru Hattı Projesi'nin Atina'da imzalanmasıyla birlikte, Nabucco tamamen gündem dışı kalmıştır (http://www.ntv.com.tr/ekonomi/nabucco-projesi-iptal-oldu,jFjrPgRHu06_MISYgc7OS_w?_ref=infinite E.T.15.02.2020).

İran-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı

Bu hat ile İran ve Türkmenistan doğal gazının Türkiye aracılığıyla Avrupa'ya transfer edilmesi amaçlanmıştır. Uzunluğu 5.000 km civarında olan hattın Avrupa'ya taşınacak yıllık gaz miktarı hedefi 35 milyar metre küp, projenin maliyeti yaklaşık 8 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. Projenin İran doğal gazının Türkiye'den geçeceğine dair "Mutabakat Tutanağı" iki ülke arasında 17 Kasım 2008'de imzalanmış ve 2010'da proje çalışmalarına başlanmıştır. Bu amaçla iki ülke temsilcileri 16-19 Eylül 2015'te Antalya'da bir araya gelmişlerdir. Yaptırımlardan dolayı ara verilse de 6 Ekim 2016'da Trabzon'da ikinci bir ilerleme toplantısını daha yapılmıştır (Kanapiyanova; 2017: 560). Bugün İran üzerindeki yaptırımlar nedeniyle fazla bir ilerleme kaydedilmemektedir.

Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı (İran-Türkiye)

1996'da İran ile Türkiye arasında, yıllık 10 milyar m³ İran doğal gazının boru hattı ile Türkiye'ye taşınması amacıyla Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması yapılmıştır. Bu hattın bir kolu Doğubayazıt'tan başlayıp Erzurum-Sivas-Kayseri üzerinden Ankara'ya uzanmakta, bir kolu da Kayseri-Konya üzerinden Seydişehir'e ulaşmaktadır. İran Bazargan'daki ölçüm istasyonunun tamamlanmasıyla 10 Aralık 2001 tarihinde İran'dan gaz alınmaya başlanmıştır (<https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> 23.02.2020).

İran-İrak-Suriye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

İran doğal gazının Irak ile Suriye üzerinden Akdeniz'e ve oradan da AB'ye ulaşmasını öngören sözleşme 2011 Temmuz ayında üç ülke arasında imzalanmıştır. Boru hattının uzunluğunun 5.000 km olması planlanmıştır. Günlük kapasitesi ise Irak'a 10-15 milyon m³, Suriye'ye 15-20 milyon m³ ve Lübnan'a da 5-7 milyon m³ olarak belirlenmiştir (Asadi, 2014: 11). İran yetkilileri projenin nihai hedefinin, Akdeniz'i aşarak Yunanistan ve İtalya üzerinden AB'ye ulaşmak olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçraması ve Suriye'de bir iç savaş haline dönüşmesi nedeniyle, anlaşmanın asıl hedefinin yani İran doğalgazının AB'ye ulaşması kağıt üzerinde kalmaktan öteye gidememiştir.

Üçlü anlaşma, Suriye'deki siyasi belirsizlik ve yaşanan iç savaş nedeniyle tam anlamıyla hayata geçirilemese de anlaşma çerçevesinde Irak ile işbirliği devam etmektedir. İran Petrol Bakan yardımcısı Ali Majedi'nin açıklamasına göre; iki ülke arasındaki anlaşma ile 100 km (97 km) boru hattı İlam ilinde bulunan Charmaleh'den başlayıp İran-İrak sınırı Neftshahr'de bitecektir. Hat tamamlandıktan sonra ilk etapta günlük 5 milyon m³, ikinci etapta ise altyapı kapasiteleri yükseltilerek günlük 10 milyon m³ doğal gaz Irak'a ihraç edilecektir (Gerardad, 2014: 7). İran Ulusal Gaz Şirketi Uluslararası İlişkiler Direktörü Azizollah Ramazani'nin açıklamalarına göre de ilk etapta İran doğal gazı Bağdat ve Al Mansoura elektrik santrallerinde kullanılmak üzere, daha sonra da Basra elektrik santrallerinde kullanılmak üzere verilecektir. Gelecek yıllarda Irak'a yapılan doğal gaz ihracatının günlük kapasitesinin 70 milyon m³'e çıkarılması ön görülmektedir (<http://www.neconews.com/vdcjyex.uqeiazsffu.html>,27.02.2020). 2017 yılında yürürlüğe giren anlaşmanın süresi 6 yıldır. Son haberlere istinaden, 2017 yılından itibaren İran doğal gazı Irak'a günlük 7 milyon m³ kapasiteyle başlamıştır (<https://www.isna.ir/news/96040100130/> (E.T. 26.032021). Anlaşmada İran'ın, Irak'a günlük 50 milyon m³ doğal gaz ihraç etmesi ön görülmekteydi. Fakat ABD'nin ambargoları ve Irak hükümetinin mali sorunları nedeniyle İran'a olan doğal gaz

borçlarını ödeyememesi, son zamanlarda doğal gaz ihracatında sorun yaşanmasına sebep olmuştur (<https://www.asianews.ir/fa/newsagency/3375/> (E.T. 26.03.2021)).

İran – Ermenistan Doğal Gaz Boru Hattı

İran doğalgazının Ermenistan'a ulaştırılması konusunda 1995 yılında, iki ülke arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma 15 yıl olarak öngörülmüş ve bu anlaşma ile İran, yılda 1 milyon m³ doğal gazı Ermenistan'a ihraç edecekti. Ancak mali kaynak yetersizliği nedeniyle 2004'e kadar hayata geçirilememiştir. İki ülke 2004'te 42 km uzunluğunda doğal gaz boru hattı inşası konusunda yeni bir anlaşma imzalamışlardır. Söz konusu projenin finansmanı da İran tarafından Bank-i Tose-yi Sadirat aracılığıyla sağlanmıştır. Proje 2007 yılında iki ülke cumhurbaşkanlarının (Mahmoud Ahmadinejad ve Robert Kocharyan) katılımıyla gerçekleşmiştir. Açılıştan sonra Ahmedinejad'ın 2007'de Erivan'ı tekrar ziyaret etmesi, İran'ın bölge ülkeleri arasında denge kurmağa çalıştığıının göstergesidir (Koolae ve Goodarzi, 2016: 45).

Bu boru hattı Ermenistan doğalgaz ihtiyacını karşılamayınca, yeni bir boru hattının inşası gündeme gelmiştir. Aralık 2008 yılında Ermenistan'dan İran'a uzanan Meghri-Tebriz boru hattının inşasını tamamlamıştır. 142 kilometrelik bu boru hattı yılda 2.3 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahiptir. Rusya bu boru hattına daha inşaatın başında dahil olmuş ve Gazprom bu hatta 200 milyon dolar yatırım yapmıştır (Moniquet and Racimora, 2013: 12-13). Ermenistan tarafı yeni boru hattının kapasitesinin yüksek olmasını İran'a önermiştir. Böylelikle gelecekte İran doğal gazının, Ermenistan üzerinden Gürcistan ve Karadeniz'e ve oradan da Ukrayna üzerinden Avrupa'ya ihracatının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu hat, Rusya'nın Ermenistan ve Gürcistan üzerinden geçen kuzey boru hattına bir rakip sayılmıştır. Hat üzerinden ithal edilen doğalgazın bir kısmının elektrik santrallerinde kullanılarak, karşılığında İran'a elektrik ihraç edilmesi düşünülmüştür (Arjomandi ve Dolatyari, 2014: 208). Boru hattının çapının 1.420 milimetre olması İran ve Ermenistan arasında kararlaştırılmışken, Rusya'nın Ermenistan'a baskı uygulaması ile hattın çapı 700 milimetre olmuştur. Bu şekilde İran'ın, Ermenistan üzerinden başka ülkelere gaz göndermesi de engellenmiştir. Nitekim, boru hattının Ermenistan'dan geçen kısmının kontrolünün Arm Ros Gas yoluyla Gazprom'a devredilmesi konusunda Ermenistan ve Rusya anlaşmışlardır (Şenyurt, <http://www.bilgesam.org/incele/162/-iran-ermenistan-iliskileri--tecrude-karsi-dayanisma/#.VtyjffmLTIU> E.T.26.02.2020).

Sonuç

Çalışmada ayrıntılı olarak anlatıldığı üzere İran, petrol ve doğal gaz rezervleri bakımından dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer almaktadır. Fakat, bu kaynakların üretimi, tüketimi ve ihracatında çeşitli sorunlarla karşılaştığı için bu zenginlikten, diğer enerji zengini ülkeler kadar yararlanamamaktadır.

İlk olarak, İran jeopolitik konumu itibari ile, dünyanın iki büyük petrol ve doğal gaz merkezi sayılan Hazar Havzası ve Basra Körfezi arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra İran'ın petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük bir bölümü de bu iki bölgede bulunmaktadır ki bu sahaların bazıları komşu ülkeler ile ortak sahalardır. Dolayısıyla ortak petrol ve doğal gaz sahalarının işletilmesi İran'ın siyasi etkinliği ve ekonomik zenginliği için büyük önem taşımaktadır. Fakat İran, sergilediği saldırgan dış politika ile, ortak sahaları işletmeye yönelik olarak komşularıyla iyi diplomatik ilişkiler kuramamış, uluslararası arenada yalnız kalmıştır. İran'ın bu yalnızlığından faydalanan komşu ülkeler de tek taraflı olarak ortak sahaları işletmeğe başlamışlardır. Sonuçta

İran'ın, bir taraftan ABD'nin uyguladığı ambargoların yol açtığı sermaye ve teknolojik sorunlar nedeniyle üretim kapasitesi giderek düşerken (yıllık yaklaşık 250 bin varil petrol olduğu tahmin edilmektedir), diğer taraftan da ortak sahaları işletemediği için ekonomisi milyarlarca dolar zarara uğramaktadır. İran'ın sahip olduğu bütün bu petrol ve doğal gaz zenginliğine rağmen, halkının büyük çoğunluğunun fakir olması büyük bir tezat teşkil etmekte ve bütünüyle yönetiminin yanlış politikalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca İran'ın uluslararası enerji güvenliği hususunda da fazla söz sahibi olamamasına yol açmaktadır.

İkinci olarak, ülkenin enerji kullanımının % 97.5'i petrol ve doğal gaz ile az miktarda da kömür menşelidir. Konut ve sanayi sektörünün enerji verimliliğinin düşük olması, ülke içinde enerji tüketimi miktarının uluslararası standartların çok üstünde olmasına sebep olmaktadır. İran hükümeti her ne kadar sübvansiyonları gözden geçirerek fiyat artışlarına gitse de, aşırı enerji tüketiminin önüne geçebilmiş değildir. Enerji tüketimine yönelik uzun yıllardan beri plan ve proje üretemeyen İran hükümetinin, yakın gelecekte de bu sorunu çözmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla dünya doğal gazının %5'ini üreten İran'ın, içteki yüksek tüketim sebebiyle doğal gaz ihracatı %1'i dahi bulamamaktadır.

Üçüncü olarak ise İran coğrafi konumu itibariyle Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ekseninde bir transit konuma sahiptir. Dolayısıyla kendi petrol ve doğal gazını uluslararası piyasalara çıkarmanın yanı sıra, çevresinde bulunan petrol ve doğal gazı da dünya pazarlarına ulaştırma potansiyeline sahip bir ülkedir. Ancak dış politikada izlediği saldırganlık sebebiyle, ortak sahalarından petrol ve doğal gaz çıkarmada nasıl ki sorunlar yaşıyorsa, aynı şekilde çıkardığı petrol ve doğal gazı dış dünyaya taşımada da sorunlarla karşılaşmaktadır. Buna en güzel örnek, daha ekonomik olduğu için İran toprakları üzerinden geçirilmesi planlanan Kuzey-Güney boru hattının ABD tarafından engellenmiş olması ve yerine Batı koridoru yani Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattının inşa edilmesidir.

Kimi zaman enerji transferi konusunda Hazar çevresi ülkeleri, İran ile ikili veya çok taraflı girişimde bulunsalar da, yine ABD veya Rusya'nın müdahaleleri ile geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Mesela, Kazakistan-Türkmenistan-İran arasında inşası planlanan petrol boru hattı ABD'nin baskısıyla sonuçsuz kalmıştır. Aynı şekilde İran doğal gazını Pakistan ve Hindistan'a ulaştırması öngörülen Barış Doğal Gaz Boru hattı (İPİ) ABD baskısıyla rafa kaldırılmış ve yerine Güneydoğu Rotası hayata geçirilerek, TAPİ Doğal Gaz Boru Hattı (Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan) hayata geçirilmiştir. Aynı şekilde zamanında çok ses getiren NABUCCO Projesine de İran dahil edilmemiştir.

Sonuç itibari ile günümüzde İran, Hazar Havzası enerji nakil projelerinin hiçbirinde yer almamaktadır. Sadece zaman zaman, yukarıda nakil koridorlarında da ayrıntılı olarak bahsedildiği üzere, Kazakistan ve Türkmenistan ile petrol takası gerçekleştirmektedir. Elbette bu düşük takas miktarları da zaman zaman ambargo veya siyasal sebeplerden dolayı askıya alınmaktadır. İran, sahip olduğu bütün bu zengin enerji kaynaklarına ve bulunduğu coğrafi konum avantajına rağmen, izlediği yanlış ve saldırgan dış politika sonucu enerji politikalarında başarısız kalmıştır. Bu politikalarını devam ettirdiği sürece uluslararası alandaki yalnızlığı devam edeceği gibi, sahip olduğu zengin enerji kaynaklarından yararlanmada da başarısız kalmaya mahkum olacaktır.

Kaynakça

- "Aherin Veziyet-i Meydan-i Nefti-yi Furuzan", *Afkar Gazetesi*, 1375, 2015.
- "Gerardad-i Saderat-i Gaz-i İran be Irak Nahayi Şod", *Mashal Haftalık Degisi*, 668, 2014.
- "Tehiye-yi Piş Nevis-i Gerardad-i Nefti Beyn-i İran ve Erag", *Gostare-ye Enerji*, 4(46), 2009.
- "*Terazname-i Hidrokerbor-yi Keşver*", Tahran: İran Petrol Bakanlığı Yayınları, 2008.
- Abbasi, F. (2015). "Karname-yi Gazi-yi İran Der Negşe-yi Urupa", *Donya-yi Egtesad*, no:3197, <http://www.donya-e-egtesad.com/news/801680/> 25.02.2020).
- Akhunzada, E. ve Özkan, S. (2014). *İran Enerji Görünümü*, İstanbul, Hazar Strateji Enstitüsü Enerji ve Ekonomi Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Akyener, O. ve Altun, A. (2006). *Türkiye'de Enerji Stratejileri Ve Politikalarının Belirlenmesinde Rol Oynayacak Kurumsal Bir Yapılanma Modeli*, Ankara: TESPAM.
- Amirahmadi, H. (2001). "Mohaterat-i Siyasi-yi Mesirha-yi Mohtelef-i Hutut-i Lule Der Hoze-yi Derya-yi Hezer", çev: Alireza Tayyeb, *Mahname Ettelaate Siyasi Eghtesadi*, 165/166.
- Arjomandi, M. J. ve Dolatyari, Y. K. (2014). "Tahlil-i Jeopolitiki-yi Revabet-i İran ve Ermenistan ve Terh-i Yek Hemgerai-yi Mentegei", [İran-Ermenistan İlişkilerini Jeopolitik Açından İnceleme ve Bölgesel İşbirliğinin Yaratılması], *Jeopoletik Dergisi*, 8(2), 192-223.
- Asadi, F. (2014). "Karname-yi Gazi-yi İran Der Negşe-yi Urupa", *Donya-e Egtesad Gazetesi*, 3197.
- Avcı, E. (2014). *Hazar'ın Statü Sorunu Ve Sahildar Devletlerin Konuya Yaklaşımları*, Konya: USBED (Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü) Yayınları.
- Azad, E. (2015). "Dereng Cayiz Nist, Menafe-i Keşver Der Heter Ast", *Asr-e Energy Dergisi*, 8(22).
- Baycaunova, S. (2000). "Kazakistan Petrol Ve Gazının Türk Ve Rus Dış Politikalarındaki Yeri Ve Önemi", *Avrasya Dosyası*, 6(2).
- BP Statistical Review of World Energy*, 2020.
- Brill Olcott, M. (2006). "International Gas Trade in Central Asia: Turkmenistan, Iran, Russia and Afghanistan", *Natural Gas and Geopolitics From 1970 to 2040*, David G. Victor (ed.), New York: Cambridge university press.
- Darvishi, F. ve Nojoui, E. (2007). "Mahazen-i Moşterek-i Hidrokerbori-yi İran Der Halic-i Fars; Forsetha ve Çallişha", *Jogharfya Dergisi*, 5(12-13).
- Defay, A. (2005). *Jeopolitik*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Dilek, K. (2011). *İran'ın Orta Asya Politikaları*, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme-Araştırma Dizisi, No 7.
- Ener, M. ve Ahmedov, O. (2008). "Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi", 2. *Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008/DEÜ İİBF İktisat Bölümü/İzmir-Türkiye*.

- EIA (Energy Information Administration)*, 2015.
- EIA (Energy Information Administration)*, 2019.
- Firouzabadi, J. D. (2010). "Siyaset-i Emniyeti-yi Cumhuri-yi İslami-yi İran Der Kafkaz-i Cunubi", *Faslname Jeopolitik Dergisi*, 6(1).
- Ghanbari, S. (2012). "Negahi Ber Revend-i Teamolat-i İran ve Erag Der Behr-i Berdari Ez Menabe-i Moşterek-i Merzi", *Eketshf ve Tolid*, 90.
- Hasanov, A. (2012). *Jeopolitik*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı Yayınları.
- İsmayılov, E. ve Budak, T. (2014). "Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan'ın Enerji Politikası", *Bilge Strateji*, 6(11).
- Kanapiyanova, Z. (2017). "İran'ın Ortak Kapsamlı Eylem Plan Sonrası Enerji Politikaları Üzerine Çıkarımlar", *Ege Akademik Bakış*, 17(4).
- Kıyman, B. (2009). *Nabocco*, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.
- Koolae, E. ve Goodarzi, M. (2016). "Tsir-i Tahavaolat-i Ermenistan ve Torkiye Ber Revabet-i İran ve Ermenistan", [Türkiye-Ermenistan Arasındaki Gelişmelerin İran-Ermenistan İlişkilerine Etkisi], *Jeopoletik Dergisi*, 11(1).
- Mohammadi, M. (2014). "Rekabet-i Azer Ba Bedra", *Maşal Dergisi*, Sayı:669.
- Moniquet, C. and Racimora, W. (2013). *The Armenia-Iran Relationship: Strategic Implication for Security in The South Caucasus Region*, European Strategic Intelligence and Security Center.
- Montahayi, A. (2010). "Meziyet-i İstratejik-i İran; Meyadin-i Moşterek", *Eketshf ve Tolid Dergisi*, 76.
- Nogayeva, A (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları*, Ankara: USAK Yayınları.
- Omidvar, K. (2012). "Pars-e Conubi Esir-e Tahrim", [Güney Pars Sahası Ambargo Tutsağı], http://www.bbc.co.uk/persian/business/2012/07/120701_ka_sanctions_iran_oil_gas.shtml (E.T.15.02.2020).
- Özdemir, A. (2009). "Doğal Gazın; Dünya, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında Nabucco Projesi'nin Değerlendirilmesi", *Güvenlik Stratejiler Dergisi*, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yayınları, 10.
- Pamir, N. (2006). "Kafkaslar Ve Hazar Havzası'ndaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri," İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi, 9-10.
- Purtaş, F. (2011). *Orta Asya ile Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi*, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi Yayınları, No:6.
- Razavi, A., "Meyadin-i Moşterek-i Neft ve Gaz Teşneyi Sermaye Gozari", <http://www.daneshenaft.ir/cvid/250/content/8046/> (E.T.17.02.2020).
- Roberts, J. (2003). "Caspian Oil and Gas; How Far We Come and Where are We Going" in: *S.N.Cummings, Oil, Transition and Security in Central Asia*, London and New York, Routledge.
- Sevim, C. (2012). "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği", *Journal of Yasar University*, 2(7), 4378-4391.
- Sönmezoğlu, F. (der.) (2005). *Uluslararası ilişkiler Sözlüğü*, İstanbul: Der Yayınları.

- Şenyurt, A. H., "İran-Hindistan İlişkilerinin Sınırları", http://www.bilgesam.org/incele/79/-iran-hindistan-iliskilerinin-sinirlari/#.VwYXU_mLTIV (E.T.17.02.2020).
- Şenyurt, A. H., "İran-Ermenistan İlişkileri: Tecride Karşı Dayanışma" <http://www.bilgesam.org/incele/162/-iran-ermenistan-iliskileri--tecride-karsi-dayanisma/#.VtyjffmLTIU> (E.T.02.03.2016).
- Ulaş, B. (2011). *Jeopolitik*, İstanbul: Başlık Yayın Grubu Yayınları.
- Uluatam, E. (2010). "Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesinin Neresindeyiz", *AB Proje Geliştirme Ve İzleme Müdürlüğü*, Ekonomik Forum.
- Ünal, S. (2016). *Yaptırımlar Sonrası İran ve Bölgesel Enerji Jeopolitiği*, Ankara: Türkiye Enerji Vakfı, No 5.
- Valdani, A. J. (2010). "Jeopolitik-i Tenge-yi Hormuz ve Ravabiti İran ve Umman", [Hürmüz Boğazı'nın Jeopolitiği Ve İran-Umman İlişkileri], *Pajouhesh Namey-e Oloume Siyasi Dergisi*, 5(3), 35-67.
- Yadegari, H. (2014). "Tesir-i Tosee-yi Meyadin-i Neft-yi Irak Ber Bazar-i Cehani-yi Neft ve OPEC", *Eghtesade Energy Dergisi*, 155-156.
- Zehayer-i Neft ve Gaz Derya-yi Hazar*, Tahran, Markaze Pajhouheshhaye Majles Yayınları, 2007.
- http://www.petronet.ir/oilcountries/-/asset_publisher/jOF6inRV3JB4/content/id/2383060, E.T.18.02. 2020).
- <http://www.tuicakademi.org/nabucco-projesi/> (E.T.17.02.2020).
- http://www.ntv.com.tr/ekonomi/nabucco-projesi-iptal-oldu,jFjrPgRHu06_MISYgc70Sw?_ref=infinite (E.T.18.02.2020).
- <https://www.cihan.com.tr/tr/turkmenistan-afganistan-pakistan-ve-hindistani-baglayan-hattin-temeli-atildi-1965817.htm> (E.T. 17.02.2020).
- <http://www.hurriyet.com.tr/abdyi-kizdiracak-boru-hattina-imza-turkiyede-atildi-14138841> (E.T.22.01.2020).
- http://www.bbc.com/persian/lg/business/2008/12/081231_he_gas_iran_price.shtml, (E.T.01.04.2021).
- http://www.radiofarda.com/content/f5_trans_caspian_negotiation/24376104.html (E.T.14.02.2020).
- http://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2014_10_21/Trans-Hazar-dugumu/ (E.T.11.02.2020).
- <http://www.neconews.com/vdcjxyex.uqeiazsffu.html> (27.02.2020).
- <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri>, (23.02.2020).
- <https://www.cihan.com.tr/tr/rusya-turkmenistan-kazakistan-ve-ozbekistan-hazar-dogalgaz-boru-hattinda-anlasti-379608.htm> (E.T.12.02.2020).
- http://www.aftabir.com/news/view/2008/dec/02/c2c1228223627_economy_marketing_business_oil_akbar_torkan.php/ (E.T. 15.02.2020).
- <http://turkish.irib.ir/makaleler/siyasi-makaleler/item/353582-h%C5%9F-1394-afganistan-ve-pakistan%E2%80%99%C4%B1n-iran%E2%80%99la-ili%C5%9Fkileri> (E.T.09.02.2020).

Feridoun Abbasi, "karname-yi Gazi-yi İnan Der Negşe-yi Urupa", Donya-yi Egtesad, no:3197, 2015,
<http://www.donya-e-eqtesad.com/news/801680/> (25.02.2020);
<http://www.ilna/4/291846> (24.02.2020).
<http://aftabeyazd.ir/?newsid=15239> (E.T.23.03.2021).
<http://naftema.com/news/38564>(E.T 23.01.2020).
<http://www.milliyet.com.tr/turkmenistan-iran-dogal-gaz-boru-hatti-acildi/dunya/dunya-detay/06.01.2010/1182585/default> (E.T 01.04.2021).
<https://www.mehrnews.com/news/4754989/> (E.T. 22.02.2020).
<https://www.ettelaat.com/mobile/?p=87833&device=phone>, (02.03.2021).
<https://donya-e-eqtesad.com/> (20.03.2021).
(<http://ayaronline.ir/1397/12/288616.html> E.T. 22.03. 2021).
<http://farhikhtegandaily.com/news/24009/> 25.03.2021).
https://www.radiofarda.com/a/f35_iran_kuwait_saudi_aryan/27903402.html,
(12.02.2020).
<http://farhikhtegandaily.com/news/24009/> (10.02.2020).
<http://www.iranpetrotech.com/education/learning-papers/offshore-education/> ,
(E.T.21.02.2020).
<http://www.mashreghnews.ir/fa/news/164616/>, (E.T.20.03.2021).
<https://www.irna.ir/news/83004271/> (E.T. 15.01.2020).
<http://jamejamonline.ir/online/1498136105777848545> (E.T.17.02.2020).
<http://www.daneshenaft.ir/cvid/250/content/8046/>.aspx> E.T.22.03.2021).
<https://www.irna.ir/news/83004271/> E.T. 20.03.2021).
<https://www.isna.ir/news/96040100130/> (E.T. 26.03.2021).
<https://www.asianews.ir/fa/newsagency/3375/> (E.T. 26.03.2021).
<https://www.radiofarda.com/a/iran-oil-revenues-2020/31046997.html>, (27.03. 2021)
<https://www.dw.com/fa-ir/a-53885120> (E.T. 26.03.2021).
<http://www.mashal.ir/media/image/2019/10/0-0/6131.jpg> (E.T. 01.04.2021).
<https://www.eia.gov/international/analysis/country/IRN/background> (E.T. 01.04.2021).
<https://www.mehrnews.com/news/4758758/> (E.T. 1.04.2021).
<https://www.bloomberght.com/kuveyt-ile-suudi-arabistan-in-ortak-petrol-sahasi-vefrada-uretim-yeniden-basladi-2259500> (E.T. 2.04.2021).
http://www.azar-co.com/fa/?page_id=225 (E.T. 24.03.2012).
<https://www.donya-e-eqtesad.com/fa/tiny/news-3745483> (20.03.2021).
www.shana.ir/news/288278/ (E.T. 20.03.2021).
<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1396/10/16/1620440/> (E.T. 01.04.2021).
(<https://www.independentpersian.com/node/71141/> (E.T. 01.03.2021).